

اسفار اربعه از منظر علامه جوادی آملی (دامت برکاته)

پژوهشگر: شقایق خالقی

مقطع کارشناسی (سطح ۲)

مدرسه علمیه حضرت فاطمه الزهرا (س)

Sh.khaleghi98@yahoo.com

چکیده :

اسفار اربعه یا سفرهای چهارگانه یکی از مباحث مهم حکمت متعالیه و نقطه ثقل مباحث فلسفه عرفانی آیه الله جوادی آملی است به زبان گویا رفت و آمد چهارگانه از خلق به حق تصویر درستی از سلوک عرفانی را برای تغییر سبک زندگی پیشنهاد می دهد که تاکنون طیف خاصی از عارفان از آن بهره مند می شدند اما به نظر می رسد تبیین رقیق آن بتواند سفرهای چهارگانه را مستند به آموزش عقلی نظری در دسترس عموم طالبان قرار دهد این مختصر در پی آن است که دیدگاه عرفانی حضرت آیه الله جوادی آملی را از هندسه این سفر در اختیار قرار دهد.

کلیدواژگان : اسفار اربعه، جوادی آملی ، حکمت متعالیه ، سلوک عرفانی.

مقدمه:

اسفار اربعه از مباحث مهم عرفان و حکمت متعالیه است که ملاصدرا در کتاب «الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه» به صورت مبسوط به آن پرداخته است. این اثر در واقع به رابطه خلق با حق و خلق با خلق اشاره دارد که در چهار عنوان زیر دسته بندی می شود:

۱- سفر از مردم تا خدا

۲- سفر در خدا با خدا

۳- سفر از خدا تا مردم با خدا

۴- سفر در میان مردم با خدا

وجود این دو رابطه می تواند سبک و سیاق زندگی اجتماعی فرد را طراحی کند. آنچه که در این سفرها مشهود است سیر باطنی سالک الی الله است که تحولات باطنی او را طراحی

می کند و هریک طرح کلی از تحولات سالک را محقق می کند که در کنار هم او را به کمال می رساند. انقلاب باطنی در درون افراد، ساختار ظاهری فرد را اصلاح می کند در نتیجه محیط پیرامون فرد تحت تاثیر فرایند سلوک قرار می گیرد.

این سیر می تواند به طور همزمان در هر چهار مرحله رخ دهد و حتی شروع یک سفر، به پایان سفر دیگر نمی انجامد. در عین حال می توان نشان داد که این مسئله علاوه بر اینکه روشی فراتر از یک تقسیم بندی ذوقی است، دارای منطق علمی نیز می باشد که مورد توجه متکلمان و مفسران قرار گرفته است.

پیشینه

با بررسی های صورت گرفته در این موضوع، کتاب ها و مقالاتی وجود دارد که هرکدام از زاویه ای خاص به این مسئله پرداخته اند. از جمله کتب مشهور تقریر اسفار اربعه از ملاصدرا است و مهم ترین کتابی است که خود، فصول آن را با سفرهای چهارگانه تطبیق داده است. پس از او ملامحسن فیض کاشانی در کتاب دیوان فیض در ضمن مباحث خود به این موضوع پرداخته است اما اصل تقریر اسفار اربعه ریشه در مباحث قیصری، شارح فصوص الحکم دارد و مبتنی بر نظرات قیصری، شرح منازل السائرین از عبدالرزاق کاشانی است. اگرچه کاشانی هم نظرات خود را از عقیف الدین تلمسانی در شرحش بر این کتاب گرفته است. لازم به ذکر است مقالاتی هم در خصوص موضوع مورد بحث موجود است که در اینجا به برخی از آنها اشاره خواهد شد:

۱- شریفی، احمدحسن، تحلیل سیاسی اسفار اربعه ی عرفانی با تاکید بر اندیشه ی

سیاسی صدرالمতالیهین، فصلنامه سیاست متعالیه، سال ۱۳۹۷، شماره ۲۳، دوره ۶

۲- غنوی، امیر، طرح اسفار اربعه از آغاز تا انجام، پژوهشنامه عرفان، دو فصلنامه،

سال ۱۳۹۷، شماره ۱۹

۳- قاسمی، محمدسالم، اسفار اربعه در آینه آیات و روایات، پژوهشنامه حکمت و

فلسفه اسلامی، سال ۱۳۹۵، شماره ۴۶، دوره ۳، صفحات ۷۹-۹۶

وجه تمایز مقاله حاضر با مقالات فوق در این است که نویسنده سعی دارد:

۱- اسفار اربعه را از منظر علامه جوادی آملی مورد بررسی قرار دهد.

۲- نویسنده این مقاله بر خلاف مقالات دیگر، سعی دارد که اسفار اربعه را به طوری

که بتوان آن را به عنوان هدف اصلی زندگی مومنان در نظر گرفت، تبیین کند.

بر اساس مَشْرَبِ عرفانی، آیات و احادیث وارده از ائمه علیهم السلام انسان همواره

در فیوضات الهی غوطه ور است و شرط قبولی اعمال او منوط به معرفت نفس

است. نکته مهم در معرفت نفس توجه به امکان فقری است به این که انسان باید

بداند از خود هیچ ندارد و هرچه از فضایل و کمالات دارد از سرچشمه احسان مبدا

عالم، ترشحی به وی رسیده؛ به بیان دیگر امکان فقری نیاز مستمر انسان

(ممکن الوجود) به پروردگارش (واجب الوجود) را اثبات می کند. نکته مهم تر در این فرایند سلوک، توجه به اسفار اربعه است که به خودی خود در فرد سالک در طی مراحل سیرش اتفاق می افتد و قوه خلیفه الهی او را به فعلیت می رساند. خلیفه الله انسان کاملی است که نه تنها حامل امانت الهی، واسطه فیض باری تعالی، قلب عالم، مطاف عرشیان و مظهر تمام نمای اسماء الحسنی الهی می باشد بلکه خود اسم اعظم است و تنها اوست که اجازه ورود به دایره وصف خدای سبحان و حق توصیف ذات حق تعالی را دارد. این سیر منظم تربیتی در سایه تبیین و تفهیم اسفار اربعه و رسیدن به عبودیت می باشد که تاثیر مستقیمی بر سبک زندگی و فرهنگ سازی این نوع جهان بینی دارد و نردبان ترقی و تعالی الی الله را در اختیار عموم قرار می دهد. در این مقاله نزدیک ترین و کاربردی ترین تقریر از اسفار اربعه به آیت الله جوادی آملی اختصاص دارد که در ادامه تشریح خواهد شد.

مدارا با خلق، حسن خلق و مراقبه می توانند جایگاه او را از آنچه که هست بالاتر ببرند لذا این سفر نیز همانند سفر دوم، اختصاصی است و اوحدی از افراد می توانند به آن دست یابند.

تفاوت سفر اول و سفر چهارم

« تفاوت این دو سفر در دو محور اساسی است. »

(۱) در سفر اول، گرچه حق در واقع همراه سالک است چون او محرک هر متحرکی است ولی او نمی بیند و از دور خدایا می کند، اما در سفر چهارم سالک به مصاحب خود آگاه است.^{۲۷}

(۲) پایان سفر اول، حق به عنوان « هو الاول » که سرآغاز سلسله علل فاعلی است، شناخته می شود لیکن در پایان سفر چهارم ذات حق به عنوان « هو الآخر » که منتهای علل غایی است شناخته می شود چون معاد شناسی که امتداد سفر چهارم است به لقاء الله منتهی می گردد که آخریت ذاتی حق را در بر دارد.^{۲۸}

^{۲۷}- جوادی آملی، عبدالله، فلسفه صدر، ج ۱، ص ۲۰
^{۲۸}- همان.

ثمره سفر اول و سوم

هم چنین حضرت آیت الله العظمی جوادی آملی بر این عقیده اند که نهایت سفر اول همگام با حصول مقام ولایت و نهایت سفر سوم را مقارن با حصول مقام خلافت است. که از این جهات با برخی دیگر از عرفاء هم عصر خود دارای وجه افتراق می باشند.

نتیجه:

(الف) لازمه یک زندگی سالم و مبتنی بر آداب شریعت، آگاهی دقیق از اسفار اربعه است.

(ب) اسفار اربعه نوعی جهان بینی الهی را در ذهن سالک ایجاد می کند که باتوجه به آن، می تواند مدار زندگی خود را در حُب ذات اقدس اله ببیند.

(ج) به نظر می رسد که بتوان اندیشه های عرفانی را به عنوان مولفه های فرهنگی و به صورت رقیق در اختیار عموم قرار داد.

(د) نگرش حضرت آیت الله جوادی آملی نسبت به اسفار اربعه ، نگرش تربیتی است از این رو تفکر در این مفاهیم عقلی که از مسائل مهم حکمت متعالیه است می تواند در گستره باورها و اعتقادات سالک تاثیرگذار باشد.

۱- المعجم المعانی .

۲- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، محمدتقی مصباح، ج ۷۱، بیروت/ لبنان، نشر دارالاحیاء
العثرات العربی، موسسه الوفاء

۳- تهرانی، سید حسین، رساله اللب اللباب در سیر و سلوک، نشر حکمت، سال ۱۳۶۶

۴- جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاه، چاپ ۱۸۰، قم، انتشارات اسرا، سال ۱۳۹۱

۵- جوادی آملی، عبدالله، فلسفه صدرا، ج ۱، قم، انتشارات اسرا، سال ۱۳۸۸

۶- جوادی آملی، عبدالله، رهیق مختوم، حجت الاسلام حمید پارسانیا، ج ۱، چاپ ۶، قم،
انتشارات اسرا، ۱۳۹۷

۷- جوادی آملی، عبدالله، مقاله اندیشه های نو بر مبنای حکمت متعالیه

۸- جوادی آملی، دکتر مرتضی، مقاله اسفار اربعه از دیدگاه عرفا و حکما، سال ۱۳۹۲

۹- شانظری، جعفر، مقاله اسفار اربعه از منظر امام خمینی (ره)، قم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام
خمینی (ره)، سال ۱۳۸۲

۱۰- طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرين، آقا بزرگ تهرانی، تهران، موسسه البعثه، سال ۱۳۹۰

۱۱- فرهنگ معین.

۱۲- قران کریم، عثمان طه، سوره مبارکه نور.

۱۳- مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش فلسفه، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام
خمینی (ره)، سال ۱۳۹۱

۱۴- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه ، جلد ۱، طهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، سال ۱۳۵۳

۱۵- نه‌ایه الحکمه، طباطبائی، محمد حسین، تعلیقۀ غلام رضا فیاضی، قم، مؤسسه امام خمینی،

۱۳۸۲، چاپ ۱، ج ۴، ص ۶۴۳